

ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΙΩΑΝ. Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

I. Προσημειώσεις

1. Μια απρόσκοπτη, νηφάλια και αυθεντική εποπτεία της καθαρής πραγματικότητας προϋποθέτει την απασφάλιση των ασφυκτικά περιχαρακωμένων στην ειρκτή της καθημερινότητας και του αυτονόητου δυνάμεων του Εδωνά-είναι. Ο κόσμος τότε, απαγκιστρωμένος πια, αναβαθμίζεται και μετουσιώνεται, παλινοστεί απο την αδιακρισία, την έκπτωση στη φενάκη της γενίκευσης και την απολίθωση στην κατάφαση, στην καθαρή θέαση, έτσι που το θεόμενο επιβεβαιώνεται, υπερβαίνει τον κίνδυνο εκφυλισμού σε ισχνή αντικειμενικοποίηση, τέλος δε ιχνηλατείται στα επιμέρους σημεία του.

Η διαδικασία αυτή είναι επίπονη, απαιτεί δεξιότητα πρόσβασης στο αντικείμενο εποπτείας, δεκτική ετοιμότητα και προσήνεια, γιατί συμβαίνει δυστυχώς να μας κατατρέχει η ανενδοίαστη και υπεροπτική τάση να εντάσσουμε όσο γίνεται συντομότερα το παρατηρούμενο, το νέο δεδομένο, στον κύκλο των γνώστων.¹ Έτσι όμως διολισθαίνει η ουσία του νέου και περιπίπτουμε στο φαύλο κύκλο ενός ανεργμάτιστου πνευματικού καιροσκοπισμού. Χρειάζεται επομένως μόχθος και ευστροφία, ώστε όχι μόνο να διακρίνεις το επιμέρους, αλλά να το εντάσσεις στο όλο. Αναντίρρητα δε είναι ευκολότερο να ομοιοποιείς παρά να διακρίνεις.² Η διάκριση ερεθίζει την προσοχή και την παρατηρητικότητα, ευνοεί την εμβάθυνση στην πραγματικότητα, ενώ η ομοιοποίηση γενικοποιεί και απολυτοποιεί, χαλκεύει τον πνευματικό αλληθορισμό και εξυπηρετεί τον ιδεολογικό συρμό. Ο Bollnow επισημαίνει ότι η διάκριση ήταν πάντα το πάθος των φαινομενολόγων.³

2. Περιγραφή και διάκριση ανήκουν αποκλειστικά στις υψηλές ανθρώπινες επιδόσεις. Τα ζώα δεν μπορούν να περιγράψουν, ούτε και να τους περιγράψεις κάτι μπορείς. Δηλ. η περιγραφή είναι μια ικανότητα που σχετίζεται με εκλεπτισμένες ανθρώπινες αρετές, όπως είναι για παράδειγμα η ομιλία και η γλώσσα. Μόνο το ον εκείνο που μπορεί να ομιλεί, ή να κατέχει μια γλώσσα, μπορεί να περιγράψει. «Το καλύτερο μέσο αναπαράστασης του αντικειμένου εποπτείας και γνωστοποίησής του στον άλλο είναι η περιγραφή, δηλ. η απόδοση του θεόμενου με τη βοήθεια της γλώσσας».⁴ Όπως μάλιστα η ικανότητα του δεικνύει και του ομιλείν συνοδοιπορούν κατά την πνευματική εξέλιξη του ανθρώπου,⁵ έτσι και η περιγραφή και ο λόγος είναι αδιαχώριστα ενωμένα μεταξύ τους σ' αυτή την εξέλιξη. Το παιδί μπορεί να περιγράψει ή μπορούμε να του περιγράψουμε κάτι για πρώτη φορά όταν κατέχει τη γλώσσα. Τότε μόνο υπάρχει δυνατότητα διάκρισης, όταν με τη βοήθεια της γλώσσας διαφοροποιεί το παιδί τα πράγματα στο χώρο και στο χρόνο, όταν βρίσκει και αποδίδει τις διαφορές. Η διάκριση και η διαφορά δομούν το χρόνο και το χώρο, παράλληλα δε εκφράζουν μια ψυχική και πνευματική δραστηριότητα.

Έτσι ο Derrida γράφει: «Η διαφορά (Differenz) είναι η άρθρωση χώρου και χρόνου». ⁶ Ο άνθρωπος δεν δημιουργεί απλά και μόνο τις διαφορές, είναι ο ίδιος διαφορά. Το ζώο δεν περιγράφει, γιατί δεν διακρίνει. Μάλιστα μπορεί να έχουν τα ζώα φωνές, αλλά δεν έχουν ένα χώρο απέναντί τους «στον οποίο τα πράγματα βρίσκονται το ένα κοντά στο άλλο σε μια ορισμένη απόσταση». ⁷ Ο Scheller αναφέρει ότι ο σκύλος ζει σε όλα τα μέρη του κήπου, αλλά ποτέ δεν διαμορφώνει μια ολική εικόνα γι' αυτόν, δεν αντικειμενικοποιεί την κίνησή του, ούτε το σώμα του. ⁸ Για το λόγο αυτό το ζώο δεν έχει γνωστικό χώρο, άρα δεν μπορεί και να περιγράψει.

Με την έννοια αυτή ο άνθρωπος είναι το μόνο ον που μπορεί να περιγράψει, γιατί είναι και το μόνο ον που μπορεί να φθάνει στην καθαρή «θεωρία». Δεν θα ήταν επομένως υπερβολή να χαρακτηρίσουμε τον άνθρωπο ως το ζωικό εκείνο ον που περιγράφει, επειδή όχι μόνο διακρίνει τα μέρη, αλλά συνθέτει μ' αυτά και το όλο. Ο άνθρωπος περιγράφει γιατί συνθέτει και διαιρεί. Έδη ο Heidegger επεσήμανε αυτή τη λειτουργικότητα στο λόγο. «Κάθε λόγος είναι ταυτόχρονα «σύνθεσις» και «διαίρεσις» (χωρισμός) όχι μόνο το ένα—όπως θα ήταν μια καταφατική «κρίση»— ή μόνο το άλλο—όπως θα ήταν μια «αρνητική κρίση». ⁹ Ο Heidegger προχώρησε στο σημείο αυτό ακόμα περισσότερο και έθεσε το ερώτημα: «ποιο φαινόμενο στη δομή του λόγου επιβάλλει το χαρακτηρισμό κάθε απόφασης ως σύνθεσης και διαίρεσης;». Έτσι η περιγραφή ως τέχνη του διαρείν και συναιρείν προσλαμβάνει μια διαλεκτική υφή, υπάρχει δε μόνο και μόνο χάρη στην ομιλία που εξωτερικεύεται λεκτικά ως γλώσσα. ¹⁰ Για το λόγο αυτό και μια ενδεχόμενη διερεύνηση της χρονικότητας της περιγραφής σχετίζεται άμεσα με το πρόβλημα της χρονικότητας της γλώσσας. Η περιγραφή είναι επομένως «ισαρχέγονη» με την ομιλία. Νοείται, όπως και η ομιλία, ως περιγραφή μόνο αναφορικά προς κάτι.

3. Η περιγραφή είναι η ειδική διαφορά με την οποία ο άνθρωπος διακρίνεται από τα άλλα ζωικά όντα παρόλο που έχει μερικά κοινά χαρακτηριστικά μ' εκείνα. Γι' αυτό η περιγραφή είναι μια ιδιότυπη υπόθεση του ανθρώπου, μια χαρακτηριστική αποκλειστικότητα, που θα πρέπει να διερευνηθεί όμοια με εκείνη της ικανότητας του ανθρώπου να δείχνει. ¹¹ Δηλ. το ερώτημα είναι: «κάτω από ποιες συνθήκες ή όρους μπορεί ο άνθρωπος να περιγράφει;». Πιστεύουμε ότι η περιγραφή σχετίζεται με το εσωτερικό της ανθρώπινης φύσης και μπορούμε μέσα απ' αυτή να διακρίνουμε πληρέστερα αυτό το εσωτερικό, που με την περιγραφή πρώτη φορά φαίνεται κάτω από μια νέα προοπτική. Η περιγραφή αφήνει δηλ. ελεύθερο το πεδίο για μια διάφανη αποκάλυψη του ανθρώπινου εσωτερικού κόσμου, καθώς και για μια απ' αυτόν πηγάζουσα ικανότητα τυποποίησης και τοποποίησης των πραγμάτων. Για να περιγράψεις χρειάζεται ικανότητα εποπτείας της πραγματικότητας που βρίσκεται μπροστά σου. Τότε η σχέση δεν είναι πια μια κενή χρονική διαδοχή αλλά ατελείωτη αντιπαράθεση. Δεν λειτουργεί στην ευθύγραμμη μορφή του όχι-άλλο-από..., αλλά ως «ουδέτερη» θέληση συνύπαρξης και κατανομής, ως άρση της συνέχειας, ως θρυμματισμός της στιγμής, όχι ως τάξη διαδοχής του ταυτόχρονου. ¹²

Με την έννοια αυτή η περιγραφή είναι ιστοριογραφικά συγκροτημένη «λογι-

κή» μιας γνωστικής διαδικασίας, όπου ο χρόνος δεν εξαντλείται στη συγχρονική του κατάσταση, αλλά είναι συγχρονικά ανοικτός (Καστοριάδης). Με τον τρόπο που ο άνθρωπος περιγράφει, κάνει δυνατές τις «δυνατότητες» αφομοίωσης της πραγματικότητας, μαθαίνει να βλέπει τα πράγματα στην καθαρή αρχή τους, στις «περιπτώσεις» τους και για μια τέτοια μορφή γνώσης δεν απαιτείται κανένα «σημείο Αρχιμήδη».¹³

II. Η ανθρωπολογική διάσταση της περιγραφή στον O. F. Bollnow¹⁴

Αρχικά, επισημαίνει ο Bollnow, έχει κανείς την εντύπωση ότι η περιγραφή είναι μια απλή απασχόληση η οποία δεν απαιτεί ιδιαίτερη ενδοσκόπηση. Από άλλους θεωρήθηκε ως αναγκαίος όρος μιας επιστημονικής σύνθεσης όχι όμως και ως μέρος της. Ωστόσο η περιγραφή δεν είναι προστάδιο μιας επιστημονικής εργασίας, αλλά μια προς τα εμπρός ωθούσα δύναμη, που προλαμβάνει την πνευματική άμβλυση. Η περιγραφή φαίνεται αρχικά να ταυτίζεται με την απεικόνιση. Αλλά η απεικόνιση είναι ζωντανή και «χρωματιστή» απόδοση, κατά την οποία λειτουργεί η εντύπωση και η υποκειμενική αντίληψη, έχει δηλ. ιμπρεσιονιστικό χαρακτήρα, επιδιώκει τη γενική εντύπωση και παρακάμπτει τις λεπτομέρειες. Η περιγραφή, απεναντίας, είναι περισσότερο αντικειμενική, ρεαλιστική, ακριβής, κυνηγάει το μερικό και επανασυνθέτει με τη βοήθεια των μερών το όλο. Δηλ. δεν αρκείται στη γενική εντύπωση, κατανέμει και συνάγει.

Επίσης, λέγει ο Bollnow, η περιγραφή διαφέρει από την «έκθεση», που είναι σύντομη και σαφής, μια όχι διεξοδική παρουσίαση γεγονότων που αφορούν, για παράδειγμα, μια εκδρομή. Είναι εξιστόριση κατά την οποία δεν ενδιαφέρει το στιγμιαίο αλλά το ολικό.

Από το πρωτόκολλο επίσης διαφέρει η περιγραφή. Δεν παραμένει, όπως εκείνο, στο μεμονωμένο περιστατικό. Διαφέρει και από τη διήγηση, η οποία παραμένει μη ρεαλιστική, προσποιείται και χρονοτριβεί σε λεπτομέρειες, κυνηγάει την ένταση, γίνεται ποιητική, βασικός τύπος του επικού στοιχείου. Επίσης διαφορετική είναι η κοινή παράσταση που αποβλέπει στην εποπτική, στη ζωντανή απόδοση ενός αντικειμένου, χρησιμοποιεί σύμβολα και μέσα ζωγραφικής. Η παράσταση έχει ως κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα την εποπτικότητα, παίζει δε σ' αυτή βασικό ρόλο ο «χαρακτήρας».

Στη ζωή δεν περιγράφει κανείς από αγάπη και μόνο για την περιγραφή, αλλά γιατί προσβλέπει σε κάποιο στόχο. Περιγράφεις για να δώσεις, λέγει ο Bollnow, στον άλλο μια παράσταση που του λείπει. Για παράδειγμα, περιγράφεις σ' ένα αστυνομικό τα χαρακτηριστικά της βαλίτσας που έχασες, το χρώμα, το μέγεθος, το σχήμα, τη μορφή. Η περιγραφή τότε αποβλέπει στη σχεδίαση ενός «ζητούμενου», επιδιώκεις να καταστήσει δυνατή την κατανόηση «δια» της εικόνας του απολεσθέντος αντικειμένου.

Σε μια άλλη πάλι περίπτωση περιγράφω σε κάποιον τον δρόμο που οδηγεί προς το σταθμό. Με την περιγραφή μου προβαίνω σε υποδείξεις, όπως «πρώτα θα πάτε δεξιά και στη συνέχεια ευθεία». Οι υποδείξεις μου αποβλέπουν τότε στη διευκόλυνση της κίνησης κάποιου προς το στόχο του.

Μια περιγραφή δίδει στον άλλο ό,τι εγώ γνωρίζω από προσωπική μου εμπειρία και εκείνος αγνοεί. Διευκολύνω έτσι την κατανόηση εκ μέρους του μιας άγνωστης πραγματικότητας. Μπορεί βέβαια η περιγραφή να μη σχετίζεται κατ' ανάγκη με άμεσους πρακτικούς σκοπούς. Έτσι περιγράφω, για παράδειγμα, σε κάποιο ειδικό ζωολόγο τα χαρακτηριστικά ενός πουλιού που είδα. Επίσης μπορεί να περιγράψω και από απλή ευχαρίστηση ακουστική ή οπτική. Περιγράφω ό,τι κάποιος δεν είδε ή δεν γνωρίζει. Αυτό ακριβώς έχει ιδιαίτερη σημασία για την επιστήμη. Ό,τι ο παρατηρητής περιγράφει αποκόπτεται από τη δική του σφαίρα και γίνεται θέμα ανεξάρτητης αντιμετώπισης, μη προσωπικής του. Από την περιγραφή προκύπτουν μερικά «κλειδιά», που μπορεί στην συνέχεια να χρησιμοποιηθούν στον επιστημονικό λόγο. Γι' αυτό η περιγραφή βρίσκεται με την έννοια αυτή στην αρχή της επιστημονικής σύνθεσης.

Το πρόβλημα είναι τώρα πώς θα συνδυασθεί η περιγραφή με την παρατήρηση και πώς σε συνάρτηση μ' αυτή θα λειτουργήσει μέσα στον επιστημονικό λόγο. Από την αρχή γίνεται φανερό, λέγει ο Bollnow, ότι αναγκαστικά η παρατήρηση θα προηγηθεί της περιγραφής. Ο Bollnow δεν διευκρινίζει στο σημείο αυτό κάτι που θεωρούμε σπουδαίο, δηλ. ότι και η παρατήρηση είναι ανώφελη, παραμένει κενή εποπτεία, αν δεν έχουν προηγηθεί οι κατάλληλες κινητικότητες της εσωτερικής εποπτικότητας. Αλλά όσα παρατηρούμε δεν μπορούμε κατ' ανάγκη και να τα περιγράψουμε, και αντίστροφα. Η παρατήρηση σχετίζεται αποκλειστικά με παροντικά γεγονότα ή αντικείμενα που προσέχω τώρα δα. Ένα περασμένο γεγονός μπορώ να το διηγηθώ ή και να το περιγράψω αλλά δε μπορώ να το προσέξω. Η «προσοχή» επαληθεύει κάτι από την αρχή γνωστό, δεν προχωρεί, όπως η περιγραφή, στο νέο. Η προσοχή συνδέεται πάντα με μια ορισμένη προσδοκία και παραμένει πάντα μέσα σε δεδομένα χρονικά πλαίσια ενός ήδη γνωστού χώρου.

Και η επιστήμη δεν περιγράφει πάντα. Συνήθως μάλιστα πρωτοκολλά σύμφωνα με αρχές και σημεία αναφοράς ορισμένα στοιχεία. Ο Bollnow αναφέρει για παράδειγμα ότι η περιγραφή του μαθήματος που έγινε από τον P. Petersen είναι βασικά ένα πρωτόκολλο της όλης πορείας του, αλλά δεν είναι περιγραφή. Μας δίδει πολλά και αξιόλογα στοιχεία, τα οποία αξιολογούνται στη συνέχεια με βάση τη θεωρία που ακολουθεί, αλλά δεν μας δίδει, κάτι που μόνο η γνήσια περιγραφή πετυχαίνει, μια καθολική εικόνα του αντικειμένου. Ούτε πάντα και η Φυσική, που χρησιμοποιεί συσκευές μέτρησης και καταλήγει σε συμπεράσματα, περιγράφει πραγματικά. Μια περιγραφή μπορεί όμως να έγινε μια φορά στο παρελθόν από κάποιον άλλο, ο ερευνητής-φυσικός δεν καταναλώνει χρόνο πια γι' αυτή. Θα λέγαμε ότι με την έννοια αυτή η περιγραφή αποταμιεύει μέλλον. Ο Bollnow προβαίνει σε μια διαφορετική επισήμανση: όποιος βιάζεται δεν μπορεί να περιγράψει.

Χρειάζεται χρόνος και ησυχία για να περιγράψεις, κάτι που συνήθως σπανίζει στους σημερινούς επιστήμονες. Η ανάγκη αυτή αντιστρατεύεται την τάση της επιστήμης να λειτουργήσει με αυστηρά μεθοδικό και ορθολογιστικό τρόπο. Έτσι, χάρη στην ιδιότυπη χρονική άνεσή της, παίρνει ένα χαρακτήρα προ-επιστημονικό και γίνεται τελικά ένα από τα λιγότερο μεθοδεύσιμα.

Είναι επομένως διδακτική η περιγραφή; Ο Bollnow πιστεύει ότι συγγενεύει με την τέχνη, την οποία δεν μπορείς να διδάξεις ή να εκμάθεις, αλλά μόνο να την

ασκείς. Όπου όμως η περιγραφή χρησιμοποιείται πρέπει να τηρεί μερικές βασικές αρχές. Όταν πρόκειται για αντικείμενα χώρου οφείλει να αρχίζει από τη σύντομη παρουσίαση του όλου και να προχωρεί στα μέρη, να τα διακρίνει και να τα αναλύει και να προσδιορίζει τη θέση τους μέσα στο όλο. Τότε δεν αιχμαλωτίζεται σε λεπτομέρειες, αλλά αντίθετα τις αιχμαλωτίζει η ίδια για να τις χρησιμοποιήσει κατάλληλα. Όταν πρόκειται για γεγονότα στο χρόνο η περιγραφή εξετάζει τα πράγματα από την αρχή, δεν παραμένει ρηχό πρωτόκολλο χρονολογικών στοιχείων. Χωρίς να χάνει την εικόνα του όλου ανάγει το λεπτό, τη στιγμή σ' αυτό.

Όμως η περιγραφή στρέφεται και σε γεγονότα της ζωής, όπως είναι η φιλία και η φροντίδα, ο πόνος και η συμπόνοια, ο φόβος και η εμπιστοσύνη. Η Φαινομενολογία προσφέρει εδώ νέες μεθόδους καθώς στρέφεται βασικά στη γλωσσική προσέγγιση και ερμηνεία όλων αυτών των περιπτώσεων. Μόνο που ελοχεύει πάντα ο κίνδυνος του υποκειμενισμού. Το πρόβλημα είναι πώς θα παραμείνει η περιγραφή «καθαρή». Πώς θα ελέγξει την πληθώρα των λεπτομερειών. Γι' αυτό οι επιστήμες που χρησιμοποιούν την περιγραφή ακολουθούν ορισμένες αρχές. Αλλά όσο περισσότερο αναζητά κανείς τέτοιους κανόνες τόσο ανακλύπει επιτακτική η ανάγκη μιας καθαρής περιγραφής. Γιατί και η πιο απλή περιγραφή στηρίζεται σε μερικές έννοιες στις οποίες προϋπάρχει μια καθορισμένη αντίληψη περί περιγράφειν και περιγραφόμενου.

Το πρόβλημα για την επιστήμη είναι, λέγει ο Bollnow, να διαμορφωθεί ένα κατάλληλο πλέγμα εννοιών, ένα δίκτυο, για να μπορείς να συλλαμβάνεις τα αντικείμενα.

Η περιγραφή εξαρτάται από μια αντίληψη και μια θεωρία που την κατευθύνει. Η μεγάλη τέχνη συνίσταται στο να παραμένει ανοιχτή και προσεκτική απέναντι στο νέο, που αναπηδά απ' αυτή και καθιστά τα χρησιμοποιηθέντα σχήματα ανεπαρκή. Έτσι η «καθαρή πραγματικότητα» που πρέπει να περιγραφεί δεν υπάρχει από την αρχή, ώστε απλά και μόνο θα πρέπει να τη συλλάβεις και να την αποδώσεις, αλλά δημιουργείται εκ των υστέρων, δηλ. με την περιγραφή. Και εδώ βρίσκεται το δύσκολο γι' αυτή σημείο. Πρέπει δηλ. να κερδίζεται πάντα ύστερα από δύσκολο αγώνα με το αντικείμενο, σε αντιπαράθεση με την προς περιγραφή πραγματικότητα, που δεν είναι όμως καθαρή πριν περιγραφεί.

III. Μια νέα προοπτική της περιγραφής. Μεταξύ φιλοσοφίας και παιδαγωγικής

1. Παραδοσιακά η περιγραφή είχε ως *Descriptio* τρεις μορφές, που είχαν ήδη από τον 17ο αιώνα αποκρυσταλλωθεί. Ήταν η θεολογική (ένα απέραντο πνεύμα διατάσσει και περιγράφει το σύμπαν), η μεταφυσική (φυσική-οντολογική, στη θέση του θεού η *Natura agens*) και η μεθοδολογική (μαθηματικά, φυσικές επιστήμες).¹⁵ Ο Bollnow τοποθετεί την περιγραφή σε καθαρά ανθρωπολογικά πλαίσια, από τα οποία η ανθρώπινη υπόσταση φαίνεται κάτω από ένα φως. Ο άνθρωπος είναι δηλ. το ον εκείνο που διακρίνει και διαφοροποιεί, διευκρινίζει και δια φωτίζει, πληροφορεί και γνωστοποιεί. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι το μόνο ον που δείχνει και στο οποίο μπορούμε να δείξουμε.

Ωστόσο στην περιγραφή διακρίνουμε και άλλες προοπτικές που παρουσιάζουν τόσο από ευρύτερη φιλοσοφική, όσο και από παιδαγωγική άποψη ενδιαφέρον. Έ-

τσι η περιγραφή είναι, για να χρησιμοποιήσουμε μια φράση του Foucault, μια «σχηματική του λόγου».¹⁶ Είναι δηλ. μια συγχρονία, που επιδιώκει όχι να υπερβεί αλλά να προβάλλει διαφορές, να τις αναγάγει σε κανονικότητες, σε χώρους οι οποίοι συνθέτουν την πνευματική οικολογία, ειδικές μορφές άρθρωσης, που κάνουν δυνατές νοηματικές διαθλάσεις. Περιγράφω σημαίνει εισέρχομαι σε πεδία σχέσεων που επικαιροποιούν μια αχρονικότητα. Η βαλίτσα που αναζητούμε, ο άνθρωπος που θα παραλάβουμε από το σταθμό, ο σταθμός προς τον οποίο κατευθύνουμε κάποιον, το πουλί που πρέπει να περιγράψουμε, γίνονται χάρη στην περιγραφή παροντικότητες, «εκφορές» με μια ιδιαίτερη οικοχρονική ποιότητα. Το πρόβλημα της περιγραφής γίνεται έτσι πρόβλημα λόγου. Συντίθεται δηλ. και η περιγραφή ως πλέγμα γνώσεων, ως δίχτυ σχέσεων, όπου η γνώση βρίσκει ενδιαίτημα και χρωματίζει το χρόνο της δικής μας σκέψης.

Αν όμως η περιγραφή προϋποθέτει μια εσωτερική κινητικότητα του ανθρώπου, διαφαίνεται και πάλι ότι η γνώση είναι και ανθρωπολογική υπόθεση, ένα υπαρκτικό γεγονός. Η θέαση, η διάκριση είναι τότε υπο-δείξεις. Ως τέχνη του δεικνύει η περιγραφή σημαίνει ταυτόχρονα ότι η αλήθεια δεν βρίσκεται όταν συγκεντρώνω και αποκορυφώνω τις δυνάμεις μου σε μια πάνω από την ανθρώπινη ύπαρξη κατάσταση με βάση ισχύουσες αρχές, αλλά όταν βρισκόμαστε σε περιστάσεις και ανεξάρτητα από θεωρητικές αφορμήσεις, εμπλεκόμαστε στην ιστορικοποίηση, στην ιστορικά διαρθρωμένη γνώση. Τότε εκτυλίσσονται τα νοήματα με μια όχι από πριν κανονικότητα, αλλά ως χρονικό εκκρεμές, ως ανάδυση αρθρώσεων, οι οποίες σαρκώνουν σχέσεις του συνείναι. Η σχέσεις αυτές δεν οφείλονται σε συνταγές που πρέπει να επαληθευθούν μέσα στο παιχνίδι της αναδιάρθρωσης, αλλά δομούνται ως απο-στάσεις, ως αποφάνσεις όπου ταυτοποιείται το ετερόχρονο. Η περιγραφή με την έννοια αυτή αποκαλύπτει και μια θεμελιακή διάσταση του χρόνου: ο χρόνος δεν υπάρχει παρά μόνο ως έκφραση αυτού που κάθε φορά γίνεται. Δεν υπάρχει λοιπόν χρόνος «καθαρός» χωριστός απ' αυτό που φτιάχνεται από το χρόνο φτιάχνοντας τον ίδιο.¹⁷

Από την άλλη τώρα πλευρά η περιγραφή ως συνυπαρκτική διάταξη προσφέρει γόνιμο έδαφος για τη φιλοσοφική ανίχνευση της οικολογίας της σκέψης.¹⁸ Χαρακτηριστική περίπτωση αφορμής για έναν τέτοιο προβληματισμό προσφέρει η θεωρία του Καστοριάδη για την «Φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας».¹⁹ Το είναι του είδους, λέγει, νοείται πάντα «μαζί με...», «αντίκρυ σε...», «αντίθετα προς...» άλλο είδος. Το είναι-σε-μια-σχέση-προς..., δηλ. το συν-είναι, η συνυπαρκτική διάταξη, είναι ο τόπος, η χώρα, όπου τα είδη συνυπάρχουν μαζί, «μέσα και χάρη σ' αυτή τη σχέση».²⁰ Τόπος, κατά τον Καστοριάδη, υπάρχει ως κάτι «πλέον» του Ενός, όποια κι αν είναι η υπόσταση ή σύσταση (αισθητή, νοητή κ.λπ.) αυτού του συνανήκειν των διαφορετικών, ανεξάρτητα από τις διαφορές που έχουν. Ο χρόνος χρειάζεται για να επιτρέπεται η διαφορά του ταυτού προς τον εαυτό του, η ετερότητα, το άλλο. Έτσι ο Καστοριάδης κατέληξε στην άποψη για το χρόνο που προαναφέραμε, ότι δηλ. ο χρόνος φτιάχνεται μέσα απ' αυτό που ο ίδιος φτιάχνει.

Από τις απόψεις αυτές φαίνεται ότι ο τόπος (χώρα) νοείται ως δυναμική συνυπαρκτική διάταξη, ως σχέση προς... και ότι νοείται επίσης ως έκφραση του διαφορετικού. Αποδίδουμε τα δύο αυτά στοιχεία του τόπου με τον όρο χρονοοικολογία.

Η χρονοικολογία είναι δηλ. ο «τόπος» όπου ένα ζωικό ον είναι-σε-μία-σχέση-προς... εκφρασμένη ως πραγματικότητα του ετεροχρονισμού. Ο χρόνος τότε δεν είναι ευθύγραμμος, αλλά «φτιάχνεται» κατά το παιχνίδι της αντιπαράθεσης με τα πράγματα. Επειδή, όπως προαναφέραμε, μόνο ο άνθρωπος μπορεί να περιγράψει, είναι το μόνο ον που μπορεί να δομεί συνυπαρκτικές διατάξεις και να βρίσκεται ταυτόχρονα ο ίδιος σ' αυτές, να φτιάχνει έτσι τη χρονοικολογία του. Αυτή η διαδικασία επιτρέπει τη σύνθεση νοηματικών ενοτήτων και οριζόντων, μια σύνθεση οράν και ακούειν, το συνανήκειν των πραγμάτων σε μια ιστορία. Τα πράγματα τότε παίρνουν τη «θέση» τους ανάμεσα σε άλλα, εμφανίζονται στον εξωτερικό χρόνο.²¹ Οι ιστορίες αυτές δεν μπορούν να διακοπούν. Πρόκειται για νοηματικές ολότητες που βασίζουν τη δύναμή τους στην εσωτερική τους συνέχεια.

Η χρονοοικολογία είναι η εξωκεντρική ζωή του ανθρώπου,²² νοούμενη ως δυναμική, ενεργούμενη διαστατικότητα, η οποία δεν προϋποθέτει καμιά προχρονική μορφή ζωής. Είναι η πρόσβαση στη φανέρωση, όπου αναιρείται κάθε πόλωση χάρη στις από και προς το κέντρο διαδοχές της συνειδησιακής διάρκειας. Οι διαδοχές αυτές δεν έχουν απολήξεις, δεν σχηματίζουν ένα ακινητοποιημένο μέγεθος, ένα «πέρας», αλλά τα μύχια της υπαρκτικής ετεροχρονικότητας, όπου πρωτανεύει η αδιάλειπτη σχέση και εξάρτηση του ανθρώπου από το περιβάλλον που δημιούργησαν οι ετεροχρονισμοί του. Έτσι ο άνθρωπος περιγράφεται όταν οι σχέσεις του αυτές γίνονται το ζωικό του περιβάλλον. Η πιο αυθεντική και απερίσπαστη περιγραφή είναι εκείνη που δεν εκφυλίζεται επομένως στην αχρονία του εδώ και εκεί, αλλά αποδίδει την οικολογική σχέση με το εξωκεντρικό περιβάλλον, την χρονοοικολογία. Με την χρονοοικολογία ο άνθρωπος δεν αναλίσκεται, αλλά αντίθετα πραγματώνεται μέσα από τη σχέση με το «περιβάλλον» των χρόνων του, ως δρώσα υπόσταση, ως οντική παρουσία. Με την έννοια αυτή ο άνθρωπος διχάζεται για να επεκταθεί, αλλά ταυτόχρονα ζει την εμπειρία αυτών των χρονικών στιγμών. Ό,τι ισχύει για την οικολογία καθ' ολοκληρίαν, δηλ. για τη σχέση του ζωικού όντος με τον περίγυρό του, ισχύει και για την οικολογία της πνευματικής ζωής. Οικολογία και χρόνος μαζί κάνουν δυνατή μια πραγματικότητα που μπορώ να περιγράψω. Πέρα από τη δημιουργούμενη με την εξωκεντρικότητα πραγματικότητα της ζωής και του πνεύματος δεν υπάρχει μια προς περιγραφή πραγματικότητα. Φαίνεται επομένως ότι πραγματική εποπτεία είναι εκείνη που ανασυνθέτει τη χρονοοικολογική υφή των πραγμάτων και στην κατεύθυνση αυτή έρχεται η περιγραφή να διανοίξει ένα τύπο πρόσβασης. Μόνο τότε η περιγραφή είναι αυθεντική, όταν δηλ. επιτρέπει μια δημιουργική πρόσβαση στα πράγματα.

2. Η περιγραφή έχει και μια άλλη προοπτική καθαρά αισθητική, που παρόλο που διαφαίνεται στον Bollnow δεν αναπτύσσεται όσο θα έπρεπε. Για να μπορείς να περιγράψεις απαραίτητη προϋπόθεση είναι ένας εξοπλισμός και μια άσκηση της αίσθησης και της αντίληψης, μια ποιοτικά άλλη πρόσβαση στα πράγματα, όπου δεν θυσιάζεται το συναίσθημα στο βωμό του «γνωστικού» μανθάνειν.²³ Αυτή η αγωγή καλλιεργείται κατ' εξοχήν σε όλους τους κλάδους της βασικής εκπαίδευσης μέσα από την αντίληψη, την παράσταση και τη συναναστροφή με τη ζωντανή και άζωη φύση, την κουλτούρα, την παράδοση και την κοινωνία. Στην ορθολογιστική διαδικασία μάθησης ακολουθείται η διάταξη μέσο-σκοπός. Ο παρατηρητής

βλέπει μόνο ένα μέρος των πραγμάτων, η θέαση των πραγμάτων στενεύει. Τότε τα πράγματα δεν φαίνονται ως «υποκείμενα», ως φορείς νοημάτων. «Έτσι οι καλλιτέχνες ή τα παιδιά βλέπουν ένα δένδρο διαφορετικά απ' ό,τι οι ξυλέμποροι».²⁴

Η ικανότητα περιγραφής είναι για το παιδί βασικά ικανότητα αντίληψης των πραγμάτων ως φορέων ενός νοήματος. Η διαγνωστική ικανότητα, η ικανότητα δηλ. να εντοπίζεις και να βιώνεις τις ποιότητες των πραγμάτων δεν μπορεί να είναι υπόθεση μιας περιγραφής, που είναι αντικείμενο ενός σχολικού κλάδου στα πλαίσια ενός Curriculum. Προϋποθέτει πολύ περισσότερο ελεύθερο χώρο και χρόνο για το παιδί, έναν εκπαιδευτικό με πολύπλευρη πολιτιστική γνώση και εμπειρία αλλά και ένα «πολυδιάστατο» (Mehrperspektivisches) μάθημα, τη φιλοσοφική υποδομή του οποίου έχει ήδη από καιρό επεξεργασθεί ο K. Giel στα πλαίσια του μαθήματος της Πραγματογνωσίας.²⁵ Εκεί αναλύεται η σύνθεση και ανασύνθεση της καθημερινής πραγματικότητας του ενεργείν και παρουσιάζονται οι τύποι του.

Η περιγραφή φαίνεται από τα παραπάνω ως μια μορφή κατανόησης της «καθαρής πραγματικότητας», που δεν στηρίζεται σε γνωσιολογικούς βηματισμούς, αλλά συντίθεται «εκ των υστέρων», όταν βρεθούμε αντιμέτωποι με μια προς υπέρβαση περίπτωση. Ότι πρέπει να αφήσουμε το παιδί να περιγράψει δε φαίνεται να είναι μια ικανοποιητικά σαφής υπόθεση. Για να μπορέσει το παιδί να περιγράψει πραγματικά οφείλει να αποκοπεί (και εδώ έρχεται αρωγός η εκπαίδευση) από τις «συνήθειες» της συναναστροφής ώστε με κοπιώδη προσπάθεια να φθάσει σε μια πρωταρχική σχέση με τα πράγματα. Για ένα πραγματικά εποπτικό μάθημα αυτό σημαίνει ότι η πραγματική εποπτεία δεν βρίσκεται ποτέ «στην αρχή». Έτσι για μια ακόμα φορά επιβεβαιώνεται η άποψη του K. Giel ότι δεν αρκεί να «δείξουμε» τα πράγματα πριν αφυπνήσουμε τις εσωτερικές δυνάμεις του παιδιού, που θα ανοίξουν δρόμους στην εποπτεία.²⁶ Γι' αυτό το λόγο ένας πίνακας του Πικάσσο ή ένα ποίημα του Ρίτσου είναι βουβά αντικείμενα αν δεν αποδεσμεύσεις πρώτα τον εσωτερικό δυναμισμό του θεάσθαι.

Η περιγραφή είναι η τέχνη σύνθεσης νοημάτων χάρη στην ανύψωση των πραγμάτων από κάθε προδιαμορφωμένο σχήμα ή τρόπο διάθεσής τους. Η τέχνη αυτή εκδηλώνεται με δύο μορφές, ως «σχηματική» ανασυγκρότηση. Η πρώτη μορφή νοείται ως ικανότητα συνυπαρκτικής διάταξης πραγμάτων και προϋποθέτει τον Homo sensibilis.²⁷ Η Αισθητική Αγωγή ανεζήτησε ένα χώρο για τον άνθρωπο αυτό έξω από το παραδοσιακό αναλυτικό πρόγραμμα και σε αντίθεση προς τον τύπο μάθησης που αποσκοπεί στην πρόσκτηση δεξιοτήτων για μια επιτυχή στο μέλλον ανάληψη ρόλων. Η περιγραφή ως τέχνη πρόσβασης στον κόσμο της ζωής γίνεται για το μαθητή ικανότητα διάταξης εμπειριών από πρώτο χέρι. Η δεύτερη μορφή, η ρητορική, έχει μια λαμπρή προεπιστημονική παράδοση και ανατρέχει μέχρι τους αρχαίους ραψωδούς. Είναι τύπος «επικής» σύνθεσης ενός περασμένου και ισχύει αδιαχώριστα νοούμενος από την παροντικότητα της σύνθεσης. Και οι δύο τύποι της περιγραφής μπορούν να αποτελέσουν τα βασικά πλαίσια διάρθρωσης διαφορετικών δραματουργιών του μαθήματος.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. O. F. Bollnow, *Das Doppelgesicht der Wahrheit*, II, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1975, 122.
2. O. F. Bollnow, ό.π. 123.
3. O. F. Bollnow, ό.π. 123.
4. O. F. Bollnow, ό.π. 123.
5. K. Giel, "Studie über das Zeigen". *Erziehung in anthropologischer Sicht*, Zürich 1969, 51 κ.εξ.
6. J. Derrida, *Die Schrift und die Differenz*, Frankfurt a.M. 1976, 334.
7. M. Scheller, *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Bern-München 1983, 145.
8. M. Scheller, ο.π. 4.
9. M. Heidegger, *Είναι και χρόνος*. Μετ. Γ. Τζαβάρας, Αθήνα 1978, 264.
10. 'Ο.π. 267.
11. K. Giel, ό.π. 267.
12. O. F. Bollnow, ό.π. 118 κ.εξ. Πρβλ. και M. Foucault, *Η τάξη του Λόγου*. Μετ. Μ. Μαιδάτσης, Έκδοση: Ηριδανός, Αθήνα 19.., 42.
13. Πρβλ. K. Giel, ό.π. 58.
14. O. F. Bollnow, ό.π. 123 κ.εξ.
15. H. M. Nobis, "Beschreibung", *Handbuch philosophischer grundbegriffe*, hrsg. von H. Grings — H. M. Baumgartner Bd 1, München 1973, 838.
16. M. Foucault, *Η αρχαιολογία της γνώσης*. Μετ. Κ. Παπαγεώργης, Αθήνα 1978, 50 κ.εξ.
17. Κ. Καστοριάδης, *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, Μετ. Σ. Χαλικιάς κ.ά., Αθήνα 1985, 282.
18. Πρβλ. G. Bateson, *Ökologie des Geistes*, Frankfurt a.M. 1988². Για το ίδιο θέμα δεσ: E. Wenzel, Hrsg. *Die Ökologie des Körpers*, Frankfurt a.M. 1986. Επίσης δεσ: N. Luhmann, *Ökologische Kommunikation*, Opladen 1988.²
19. Κ. Καστοριάδης, ό.π.
20. Κ. Καστοριάδης, ό.π. 278.
21. A. Schütz, *Das Problem der Relevanz*, Frankfurt a.M. 1982, 131.
22. Δες και: I. E. Θεοδωρόπουλος «Η εξωκεντρική τοποθετικότητα στον H. Plessner», *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση* 13 (1988), 46-53.
23. G. Schneider "Zur Theorie der ästhetischen Erziehung in der Grundschule", στο G. Schneider, Hrsg. *Ästhetische Erziehung in der Grundschule*, Weisheim-Basel 1988, 201.
24. G. Schneider, ό.π. 217.
25. K. Giel, "Vorbemerkungen zu eine Theorie des Elementarunterrichts", *Stücke zu einen mehrperspektivischen Unterricht. Aufsätze zur Konzeptio 2*, Stuttgart 1975. Πρβλ. και: G. Bräuer, "Grundschuldidaktik im Übergang. Probleme und Perspektiven", στο G. Schneider, ο.π. 31 κ.εξ.
26. K. Giel, "Studie über das Zeigen", ό.π. 51.
27. H. M. Schweizer, "Vorbemerkungen zu einer Theorie ästhetische Erziehung in der Grundschule", στο έργο του G. Schneider, ό.π. 166.

Δρ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ